

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Хмельницького інституту
соціальних технологій
Університету «Україна»

№ 18
2019

ЗМІСТ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Набри́чук Людмила Едуардівна Костенко Ната́лія Іванівна The challenge of intercultural language teaching	8
Комар Таїсія Васи́лівна Особливості формування соціальної зрілості та становлення професійної спрямованості у майбутніх психологів	12
Кравчук Людмила Степанівна Матві́чук Вікторія Манолі́ївна Савчук Олег Ігорович Фізіологія рухової активності, як засіб подолання розумової втоми у студентів	17
Хмара Марина Анатолі́ївна Історичні аспекти становлення та розвитку системи шкільної фізкультурної освіти в Польщі	21
Чернецький Юрій Олександрович, Авраменко Тамара Борисівна, Симон Олександр Валерійович Правовий аспект гендерної рівності	25
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НАВЧАННЯ ТА ВИХОВАННЯ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ	
Бердник Марта Ярославівна Камертонотерапія як метод аудіо-психо-фонетичної терапії дітей з вадами мовлення	26
Горішна Надія Мирославівна Вплив децентралізації на розвиток інклюзивної освіти в об'єднаних територіальних громадах	30
Закусило Оксана Юріївна Приймачук Ольга Вікторівна Інклюзія: впровадження у загальноосвітньому навчальному закладі	36
Іванова Олена Леонідівна Кудрявцева Наталія Вадимівна Організація інклюзивної освіти для дітей з порушенням слуху	38
Кирилюк Вікторія Васи́лівна, Резнік Олег Ігорович Теоретико-методологічні особливості фізичного виховання дітей із вадами зору	43
Колишкін Олександр Володимирович Колишкіна Алла Петрівна Ретроспективний підхід до розвитку рухової сфери осіб з інтелектуальними порушеннями	46
Лучко Юлія Іванівна Особливості взаємостосунків студентів з особливими освітніми потребами та їх оточенням в умовах інклюзивного освітнього простору	50
Лялюк Галина Миколаївна Лялюк Анастасія Володимирівна Вплив дельфінотерапії на особистісний розвиток дітей-сиріт з особливими потребами	53
Польовик Ольга Віталі́ївна Соціальна адаптація студентів з особливими потребами до навчально-виховного процесу	56

ВПЛИВ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ НА РОЗВИТОК ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВИТИ В ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ

Н. М. ГОРІШНА

Впровадження в Україні інклюзивної освіти для дітей з особливими освітніми потребами є вимогою часу, важливим кроком до реалізації їх права на освіту, закріпленого у Конституції України (1996 р.), Законі «Про освіту» (1991 р.), «Про загальну середню освіту» (1999 р.), «Про державні соціальні стандарти та соціальні гарантії» (2000 р.), «Про дошкільну освіту» (2001 р.), «Про охорону дитинства» (2001 р.), «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» (1991 р.), «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» (2006 р.). На практиці можливості отримання освіти дітям з особливими освітніми потребами обмежувались навчанням у спеціальних загальноосвітніх школах-інтернатах та навчально-реабілітаційних центрах, ізольованих від системи загальної освіти, що не забезпечувало їх інтеграції у суспільство.

Етап активного розвитку інклюзивної освіти в Україні розпочався після ратифікації Верховною Радою у грудні 2009 р. Конвенції ООН про права інвалідів. Держава взяла на себе зобов'язання створити людям з інвалідністю рівні можливості для здобуття освіти, забезпечити недискримінаційний доступ до неї, враховуючи їх індивідуальні потреби, надаючи їм підтримку для полегшення навчання [11, с. 54].

Упродовж 2009–2013 років було прийнято ряд нормативно-правових актів на підтримку інклюзії дітей з особливими освітніми потребами в загальноосвітній простір. Найважливішими з них стали: Закон України «Про внесення змін до законодавчих актів з питань загальної середньої та дошкільної освіти щодо організації навчально-виховного процесу»; Указ Президента «Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 р.»; Постанови Кабінету Міністрів України «Порядок організації інклюзивного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах», «Державна цільова програма «Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів до 2020 р.», «Державний стандарт початкової освіти для дітей з ООП»; Накази МОН України «План дій щодо запровадження інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах до 2012 року», «Концепція розвитку інклюзивної освіти», «Положення про спеціальні класи для навчання дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітніх навчальних закладах для навчання дітей, які потребують корекції фізичного та/або розумового розвитку, у спеціально створених умовах». Незважаючи на прийняте законодавство, впровадження інклюзивної освіти стримувалось нерозробленістю організаційно-правових та фінансових механізмів реалізації його норм.

Із 2014 року, реформування системи освіти в Україні відбувається у рамках реформи децентралізації влади. Поняття «децентралізація» (від лат. de — заперечення і centrum — центр) у широкому значенні розуміють як ослаблення або скасування централізації, у вузькому — як процес передачі частини функцій та повноважень від центральних органів виконавчої влади до місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування [5, с. 166]. Метою децентралізації є взаємне наближення влади мешканців задля підвищення якості і доступності освітніх, соціальних, медичних, культурних, комунальних та інших послуг.

У рамках децентралізації суттєво трансформується роль проміжних органів місцевого самоврядування, якими є обласні та районні державні адміністрації. На рівні області вирішуються питання стратегічного характеру, що забезпечують розвиток усієї території; на рівні району — координаційні дії, як, наприклад узгодження діяльності державних органів, транспортне сполучення між громадами тощо. Базовим рівнем органів місцевого самоврядування, що забезпечують життєдіяльність населення, яке проживає на їх території, є сільські, селищні, міські ОТГ. До їх повноважень віднесено створення умов для надання якісних освітніх послуг та покращення якості освіти дітей, які проживають і навчаються на визначеній території [20; 21].

Від ефективності діяльності місцевих органів самоврядування залежить також ефективність процесу деінституалізації інтернатних закладів, який відбувається паралельно з реформою децентралізації влади та впровадженням політики інклюзивної освіти. Його сутність полягає у створенні системи підтримки і допомоги на рівні громади для повернення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у тому числі і тих, що мають інвалідність, у родини та попередженні влаштування в заклади інтернатного типу дітей, сім'ї яких перебувають у складних життєвих обставинах.

Станом на 1 вересня 2016 р. в Україні функціонував 751 заклад інституційного догляду та виховання дітей, з яких 39 закладів належать до сфери управління Міністерства охорони здоров'я, 132 (будинки-інтернати, центри соціально-психологічної реабілітації дітей, притулки для дітей) — до сфери управління Міністерства соціальної політики, 580 — до сфери управління МОН. Крім того, в Україні функціонують заклади інституційного догляду та виховання дітей, утворені громадськими об'єднаннями, благодійними фондами, релігійними організаціями [22].

Очевидно, що не усі категорії дітей з інвалідністю за результатами проведення комплексної оцінки особливих освітніх потреб можуть навчатися в інклюзивних класах. Для дітей, які потребують спеціалізованого стаціонарного догляду, на рівні громади мають бути створені невеликі заклади (малі групові будинки).

ки), інтегровані у життя суспільства з можливістю застосування елементів інклюзивної освіти. Більшість дітей з ООП мають бути виведені із соціальної ізоляції та виховуватись у сімейному або наближеному до нього середовищі, відвідувати навчальні заклади інклюзивного типу. Для цього Національною стратегією реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 роки передбачено розвиток мережі та забезпечення надання освітніх, медичних, соціальних, реабілітаційних послуг, у тому числі інклюзивного навчання на рівні територіальної громади з врахуванням потреб мешканців та її фінансових можливостей [22]. Очікуваними результатами реалізації стратегії є скорочення щороку на 5 % (починаючи з 1 січня 2018 року) кількості спеціальних шкіл-інтернатів та навчально-реабілітаційних центрів, збільшення кількості дітей, охоплених інклюзивним навчанням на 30% загальної кількості дітей з ООП [22].

Таким чином, в умовах децентралізації влади роль органів місцевого самоврядування ОТГ у забезпеченні права на освіту дітей з особливими освітніми потребами набуває ключового значення.

Реформування сфери освіти у контексті децентралізації влади досліджували Л. Белова, І. Лопушинський та О. Ковнір, Н. Мельник та інші. Питання інклюзії, інклюзивної освіти та особливостей організації навчально-виховного процесу в умовах інклюзивного навчання розкривають у своїх працях такі вчені, як С. Єфімова, А. Колупаєва, Ю. Найда, Н. Софій, І. Юхимець, Н. Ашиток, О. Нагорна, В. Синьов, В. Боднар, В. Засенко, Г. Гоцко тощо. Зарубіжний досвід інклюзії дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітніх навчальних закладах висвітлений у працях Н. Кугуєнко, В. Шахненко та В. Шевченко. Правові аспекти вдосконалення інклюзивної освіти проаналізовані у працях В. Костюка, Я. Федуна і М. Мищишин, Т. Шлапко, Т. Шудренко, Д. Соколенко; І. Мищак, фінансові — у дослідженнях В. Казимир та О. Гонти. Водночас у названих дослідженнях питання стану впровадження інклюзивної освіти та ролі місцевих органів самоврядування ОТГ у цьому процесі досліджені недостатньо.

Метою статті є виявлення впливу реформи децентралізації влади на впровадження інклюзивної освіти в об'єднаних територіальних громадах. Завдання статті передбачали: проаналізувати чинне законодавство у сфері інклюзивної освіти щодо повноважень і відповідальності органів місцевого самоврядування ОТГ; розкрити стан впровадження інклюзивної освіти на рівні ОТГ; визначити проблеми, з якими стикаються ОТГ у впровадженні інклюзивного підходу до навчання дітей з особливими освітніми потребами.

Для проведення дослідження було використано метод кабінетного дослідження, заснований на аналізі нормативно-правових документів, статистичних даних, аналітичних звітів, наукових публікацій та інших матеріалів. Пошук інформації здійснювався у наукометричних базах даних ResearchGate та Google Scholar, базі даних «Законодавство України», офіційних веб-сайтах органів державної влади та місцевого самоврядування. Під час проведення дослідження були використані загальнонаукові методи аналізу, синтезу, узагальнення та порівняння.

З початку впровадження реформи децентралізації було прийнято низку нормативно-правових документів, які визначають повноваження та обов'язки органів місцевого самоврядування у сфері інклюзивної освіти. Зокрема, прийнятий 5 вересня 2017 р. Верховною Радою України Закон України «Про освіту», регулює широкий спектр питань, пов'язаних із реалізацією права на освіту, у тому числі особами з ООП:

- повноваження органів місцевого самоврядування на рівні обласних рад, Верховної Ради Автономної Республіки Крим, Київської та Севастопольської міських рад; районних, міських рад та рад ОТГ; сільських та селищних рад. Органи місцевого самоврядування на усіх трьох рівнях адміністративно-територіального устрою держави мають право створювати заклади освіти та володіють широким спектром повноважень щодо них: від затвердження установчих документів до забезпечення створення у закладі інклюзивного середовища, універсального дизайну та розумного пристосування (стаття 66);

- заходи із забезпечення доступності загальної середньої освіти. Для цього Законом передбачене створення освітніх округів, відкриття опорних шкіл та філій закладів освіти, організацію підвезення учнів (стаття 13);

- обов'язки органів державної влади і місцевого самоврядування із створення умов для забезпечення прав і можливостей осіб з особливими освітніми потребами для здобуття ними освіти на всіх рівнях освіти із врахуванням їхніх індивідуальних потреб, можливостей, здібностей та інтересів (стаття 19);

- заходи із організації інклюзивного навчання, що включають створення інклюзивних і/або спеціальних групи і класи для навчання осіб з особливими освітніми потребами; забезпечення допоміжними засобами для навчання; розробку індивідуальних програм розвитку; надання психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг; створення інклюзивно-ресурсних центрів для реалізації права на освіту та психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами; приведення будівель, споруд і приміщень закладів освіти у відповідність до вимог доступності згідно з державними будівельними нормами і стандартами; проектування, будівництво та реконструкція будівель, споруд, приміщень закладів освіти з урахуванням принципів універсального дизайну та/або розумного пристосування (стаття 20) [7].

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 р. №617 органам місцевого самоврядування та місцевим органам виконавчої влади делегується повноваження щодо створення інклюзивно-ресурсних центрів та ресурсних центрів з підтримки інклюзивної освіти шляхом реорганізації психолого-медико-педагогічних консультацій. На ці органи покладається завдання проведення комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку дитини, здійснення психолого-педагогічного супроводу, надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг дітям з особливими освітніми потребами віком від 2 до 18 років. Інклюзивно-ресурсні центри є юридичними особами, що створюються і підпорядковуються представницьким органам місцевого самоврядування ОТГ [15]. Формує та реалізує політику щодо діяльності інклюзивно-ресурсних центрів МОН України. Методичне та аналітичне забезпечення їх діяльності

здійснюють ресурсні центри підтримки інклюзивної освіти, що створюються та підпорядковуються у своїй діяльності керівнику закладу післядипломної педагогічної освіти.

На початок року в Україні створено більше 500 інклюзивно-ресурсних центрів, а до кінця року, за оцінками Міністра освіти і науки України їх кількість становитиме 700 [13].

Положення щодо повноважень органів місцевого самоврядування з організації інклюзивної освіти містяться і у «Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти» [16]. Даний документ визначає, що відповідальність за організацію, стан та якість інклюзивного навчання несуть власник та керівник загальноосвітнього навчального закладу. Для організації інклюзивного навчання дітей з ООП мають бути створені умови для: безперешкодного доступу до будівель та приміщень, у тому числі транспортною підвезення; забезпечення необхідними навчально-методичними матеріалами та індивідуальними технічними засобами навчання; облаштування кабінетів для проведення корекційно-розвиткових занять; забезпечення відповідними педагогічними працівниками. Кошти на створення таких умов виділяються власником загальноосвітнього навчального закладу. Обов'язковим є здійснення психологічного супроводження дітей з ООП працівниками психологічної служби навчального закладу та координації їх діяльності міськими (районними) методичними кабінетами, центрами практичної психології та соціальної роботи. Положенням також встановлюється гранична чисельність учнів з ООП у класах з інклюзивним навчанням та розробка індивідуальної програми їх розвитку.

Органи місцевого самоврядування ОТГ також можуть виступати засновниками / співзасновниками освітнього округу, опорного закладу та його філій, забезпечують їх фінансування і організоване підвезення учнів та педагогів [18].

Станом на березень 2018 року кількість ОТГ в Україні становила 725; у них проживало 6,3 млн. громадян, що становить 14,9 % населення країни [23]. У підпорядкуванні ОТГ знаходилась 221 (42%) опорна школа із загальної кількості 519 та 398 (41%) їхніх філій із загальної чисельності 976 усіх філій опорних шкіл. Із 549 інклюзивних класів, 186 (34%) діяли в опорних школах ОТГ. У них навчалось 308 (31%) учнів із загальної чисельності 987 в усіх інклюзивних класах [6]. Зважаючи на відсоток населення, яке проживає в ОТГ та показники інклюзивного навчання, можна зробити висновок про те, що впровадження інклюзії у сферу освіти на місцевому рівні відбувається успішно. На початку 2019 року чисельність опорних шкіл в ОТГ уже становила 317 (42%) із 753 створених у країні; чисельність їх філій налічувала 512 (42 %) із загальної кількості 1228. Кількість класів з інклюзивним навчанням в опорних школах ОТГ становила 443 (38% з усіх 1172 класів такого типу опорних шкіл та їх філій; чисельність учнів, які навчалися у них — 443 (76% із загальної кількості 586 учнів [14].

Можна припустити, що одним із чинників успішності процесу, окрім законодавчого регулювання повноважень органів місцевого самоврядування у галузі інклюзивної освіти, є впорядкування механізмів фінансування освітньої сфери.

Залишковий принцип фінансування освітньої сфери та нераціональне використання фінансових ресурсів через неврахування місцевої специфіки як чинника, що мав негативний вплив на розвиток системи освіти в Україні загалом, та інклюзивної зокрема, вдалось подолати завдяки реформі децентралізації влади. Проте, невеликі за територією та чисельністю населення ОТГ, на території яких немає бюджетотворюючих підприємств та потужних підприємств реального сектору економіки, мають низьку фінансову спроможність [3]. Необхідно відзначити, що навантаження на місцеві бюджети по фінансуванню закладів загальної середньої освіти, навіть для фінансово спроможних громад, є значним: вони покривають усі видатки крім оплати праці педагогічних працівників [8, с. 166].

Одним із механізмів покращення фінансового ресурсу ОТГ є освітні субвенції. У 2017 році Урядом була прийнята Постанова Про затвердження Порядку та умов надання субвенцій з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами [19], проте кошти на неї не були передбачені у державному бюджеті. У зв'язку з цим діти з особливими освітніми потребами протягом декількох місяців 2018 року не отримували додаткових корекційно-розвиткових занять та послуг, а також спеціальних засобів корекції психофізичного розвитку [12]. У бюджеті 2019 року виділена субвенція у розмірі 504,5 млн грн на розвиток інклюзивної освіти, з них 353,3 млн спрямовані на підтримку дітей з особливими освітніми потребами в школах, ще 37,2 млн використовують для забезпечення інклюзії в дитсадках, а 24,8 млн — для підтримки спеціальних груп у закладах професійної освіти [13]. Можна констатувати, що органи місцевого самоврядування ОТГ володіють як власними фінансовими ресурсами, так і державною підтримкою для впровадження інклюзивної освіти; проблеми можуть виникати у випадку неефективного управління наявними ресурсами.

Важлива проблема у впровадженні інклюзивної освіти полягає у тому, що плани розвитку територіальних громад не включають, або включають фрагментарно особливі освітні потреби дітей. Вирішення цього питання потребує налагодження міжвідомчої координації на рівні МОН України та надання ОТГ рекомендацій щодо виконання зобов'язань із впровадження інклюзивної освіти [12].

Незважаючи на позитивні процеси в імплементації інклюзивної освіти у загальноосвітні навчальні заклади на рівні ОТГ, існують і вагомні негативні чинники, які стримують інтеграцію дітей з ООП в освітній простір та життя локального соціуму. Серед них називають: недосконалість нормативно-правової бази інклюзивної освіти та організаційно-правових механізмів державного управління освітою осіб з особливими потребами [24], інституційну слабкість новостворених ОТГ [4], проблеми у сфері контролю та координації зусиль

органів державної влади та місцевого самоврядування щодо забезпечення реалізації вже прийнятих законодавчих і нормативних актів, низьку правосвідомість чиновників і небажання надавати пріоритет у цій сфері як на рівні центральних органів влади, так і на рівні місцевого самоврядування [1; 9], слабку матеріально-технічну та навчально-методичну базу, відсутність достатньої кількості педагогічних кадрів для роботи з дітьми з особливими освітніми потребами у загальноосвітніх навчальних закладах [10], неприйняття суспільством людей з особливими потребами та нівелюванням просвітницької роботи серед населення [1; 24].

В умовах децентралізації влади, процесів децентралізації освіти та деінституалізації інтернатних закладів зростає роль органів місцевого самоврядування ОТГ у впровадженні та розвитку інклюзивної освіти. В Україні впровадження інклюзивного навчання реалізовується через органи виконавчої влади, де Кабінет Міністрів України виступає провідним суб'єктом реалізації інклюзивної освіти, а центральним органом виконавчої влади є МОН України. На органи місцевого самоврядування ОТГ покладено відповідальність за забезпечення доступності загальної середньої освіти (створення освітніх округів та закладів освіти, у тому числі опорних шкіл та їх філій, класів і груп з інклюзивним навчанням, організацію довозення учнів та педагогів); створення умов для забезпечення прав і можливостей осіб з ООП для здобуття ними освіти із врахуванням їхніх індивідуальних потреб, можливостей, здібностей та інтересів (забезпечення допоміжними засобами для навчання, створення у закладі інклюзивного середовища, універсального дизайну та розумного пристосування); організацію надання освітніх, психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг (створення інклюзивно-ресурсних центрів та ресурсних центрів з підтримки інклюзивної освіти, кадрове забезпечення). Реалізація делегованих повноважень забезпечується організаційно-правовою та матеріально-фінансовою самостійністю органів місцевого самоврядування ОТГ, а також фінансовою підтримкою держави для впровадження інклюзивної освіти.

Результати аналізу показників інклюзивної освіти свідчать про наявність позитивної динаміки її розвитку в умовах децентралізації влади. Посилення інституційної та фінансової спроможності органів місцевого самоврядування, надання їм методичної, експертної допомоги сприятиме вирішенню проблемних питань розвитку інклюзивної освіти та реалізації права дітей з ООП на якісну державну освіту за місцем проживання.

Список використаних джерел:

1. Бєлова Л. О. Реформування системи управління освітою за умови децентралізації місцевого самоврядування. *Актуальні проблеми державного управління*. 2014. № 1. С. 109–118. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/apdy_2014_1_16.pdf
2. Гоцко Г. І. Особливості організації освітнього процесу в умовах реалізації основних засад інклюзивного навчання. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Інклюзивне навчання в Новій українській школі» (26–27 березня 2018 р., м. Терехівка). 2018. Т. 2. С. 28–30.
3. Децентралізація. Експертний аналіз бюджетів 665 ОТГ за 9 місяців 2018 року. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/10138> (дата звернення 14.09.2019).
4. Децентралізація. Реформа освіти в умовах децентралізації. URL: <https://decentralization.gov.ua/education> (дата звернення 10.09.2019).
5. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. : Ю. П. Сурмін В. Д. Київ : НАДУ, 2010. 820 с.
6. Загальна інформація про опорні школи. Моніторинг процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування в галузі освіти станом 01.05.2018 р. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/oporni%20shkoli/05052018-monitoring-oporni.pdf> (дата звернення 10.08.2019).
7. Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення 12.09.2019).
8. Казимир В. А., Гонта О. І. Регіональні аспекти фінансування середньої освіти в Україні. *Науковий вісник Полісся*. 2018. Т. 1. № 2 (14). С. 164–171.
9. Лях Д. Аналіз ситуації з дотримання прав людей з інвалідністю вказує на існування низки серйозних проблем у цій сфері. URL: <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/all-news/pr/12516-ms-dmitro-lyax-analiz-situatsii-z-dotrimannya-prav-lyudej-z-invalidnisty/> (дата звернення 12.07.2019).
10. Малишевська І. А. Стан підготовки психолого-педагогічних кадрів до роботи в умовах освітньої інклюзії. *Cherkasy University Bulletin: Pedagogical Sciences*. 2017. № 10. С. 83–87.
11. Мельничук О. Становлення та розвиток інклюзивної освіти в Україні. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія*. 2019. Вип. 27. С. 54–60.
12. Міжнародний фонд Відродження. Виклики та загрози для інклюзивної освіти в Україні. URL: http://www.irf.ua/all-events/news/vikliki_ta_zagrozi_dlya_inklyuzivnoi_osviti_v_ukraini/ (дата звернення 10.08.2019).
13. Міністерство освіти і науки України. Інклюзія-2019: у бюджеті передбачено 504,5 млн грн, вперше гроші спрямують на підтримку інклюзії в садочках та закладах профосвіти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/inklyuziya-2019-ubyudzheti-peredbacheno-5045-mln-grn-vpershe-groshi-spryamuyut-na-pidtrimku-inklyuziyi-v-sadochkah-ta-zakladah-profosviti> (дата звернення 10.08.2019).
14. Національний проект Децентралізація. Моніторинг процесу децентралізації та реформування місцевого самоврядування. URL: <https://storage.decentralization.gov.ua/uploads/library/file/359/10.01.2019.pdf> (дата звернення 10.08.2019).
15. Постанова Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 р. № 545 Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/545-2017-%D0%BF> (дата звернення 11.08.2019).
16. Постанова Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2011 р. № 872 «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/872-2011-%D0%BF> (дата звернення 10.08.2019).
17. Постанова Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 р. № 617 «Положення про ресурсний центр підтримки інклюзивної освіти». URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/deyaki-pitannya-stvorennya-resursnih> (дата звернення 12.07.2019).

18. Постанова Кабінету Міністрів України від 31 серпня 2016 № 574 «Про внесення змін до Положення про освітній округ». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/777-2016-%D0%BF#n8> (дата звернення 10.08.2019).
19. Постанова Кабінету Міністрів України від 14 лютого 2017 р. № 88 «Про затвердження Порядку та умов надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/88-2017-%D0%BF> (дата звернення 15.08.2019).
20. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01 квітня 2014 року №333-р «Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80> (дата звернення 10.08.2019).
21. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 22 вересня 2016 року №688-р «Деякі питання реалізації Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні». URL: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249350402> (дата звернення 11.08.2019).
22. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 9 серпня 2017 р. № 526-р «Про Національну стратегію реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017-2026 роки та план заходів з реалізації її I етапу». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2017-%D1%80#n23> (дата звернення 15.08.2019).
23. Рубікон децентралізації — успіхи головної реформи останніх 4 років. URL: <https://agropolit.com/spetsproty/425-rubikon-detsentralizatsiyi-uspihi-golovnoyi-reformi-ostannih-4-rokiv>. (дата звернення 11.08.2019).
24. Федан Я. І. Мицишин М. М. Удосконалення організаційно-правового механізму державного управління освітою осіб з особливими потребами. *Молодий вчений*. 2017. № 5. С. 126–130.